

ЧИННИКИ РОЗВИТКУ КОНЦЕНТРАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

Кравець Катерина Петрівна, старший викладач кафедри міжнародної економіки, к.е.н., Державний вищий навчальний заклад «Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ.

Kravets Catherine, Senior Lecturer in International Economics, Ph.D., State Higher Educational Establishment "Kyiv National University of Trade and Economics.

Kravets C. Factors of concentration of production on the enterprises of Ukraine.

Systematized exogenous and endogenous (which in turn are divided into subjective and objective) concentration of production factors that affect these processes. Endogenous factors suggest divided into objective and subjective. Objective - those the occurrence of which is independent of the regulator. Subjective factors that make up the vast majority, are totally dependent on business management. The factors are exogenous environmental investment attractiveness, scientific and technological progress (NTP), the state of competition in the industry, government regulation, changes in demand for products, the development of information technology and industry affiliation. Subjective factors of the internal environment influencing the process of concentration of production at enterprises include: the motives of the company, changes in ownership structure, changing the type of production, technological dynamics. The objective factors include the availability of production concentration risks, availability of production and investment resources. The basic motive of concentration of production is a synergistic effect, range of benefits resulting from consolidation of organizational structures at all levels of the hierarchy. The main causes of failed processes of concentration are: overestimation market potential and synergies, synergies underestimation of concentration of production, overestimation synergies in income and in reducing costs, erroneous financial calculations and market assessments or wrong strategic choice for enterprises of production concentration.

Кравець К.П. Чинники розвитку концентрації виробництва на підприємствах України.

Систематизовано екзогенні та ендогенні (які в свою чергу поділяються на суб'єктивні та об'єктивні) чинники концентрації виробництва, що впливають на дані процеси. Ендогенні чинники пропонуємо поділити на об'єктивні і суб'єктивні. Об'єктивні – це ті, виникнення яких не залежить від суб'єкта управління. Суб'єктивні чинники, що складають абсолютну більшість, повністю залежать від суб'єкта управління. До чинників екзогенного середовища належать інвестиційна привабливість, науково-технічний прогрес (НТП), стан конкуренції в галузі, державне регулювання, зміна попиту на продукцію, розвиток інформаційних технологій та галузева приналежність. До суб'єктивних чинників внутрішнього середовища, що впливають на процеси концентрації виробництва на підприємствах, відносяться: мотиви підприємства, зміна структури власності, зміна типу виробництва, технологічна динаміка. До об'єктивних чинників концентрації виробництва відносяться наявність ризиків, забезпеченість виробничими та інвестиційними ресурсами. Базовим мотивом концентрації виробництва є синергетичний ефект, тобто спектр переваг, які виникають внаслідок укрупнення організаційних структур на всіх рівнях ієрархії. Основними причинами невдалих концентраційних процесів є: завищена оцінка потенціалу ринку та синергетичного ефекту, недооцінка синергії концентрації виробництва, завищена оцінка синергії в прибутку та в зниженні витрат, помилкові фінансові розрахунки і ринкові оцінки або неправильний стратегічний вибір підприємств для концентрації виробництва.

Кравец Е.П. Факторы развития концентрации производства на предприятиях Украины.

Систематизированы экзогенные и эндогенные (которые в свою очередь делятся на субъективные и объективные) факторы концентрации производства, влияющие на эти процессы. Эндогенные факторы предлагаем разделить на объективные и субъективные. Объективные - это те, возникновение которых не зависит от субъекта управления. Субъективные факторы, составляющие абсолютное большинство, полностью зависят от субъекта управления. К факторам экзогенной среды относятся инвестиционная привлекательность, научно-технический прогресс (НТП), состояние конкуренции в отрасли, государственное регулирование, изменение спроса на продукцию, развитие информационных технологий и отраслевая принадлежность. К субъективным факторам внутренней среды, влияющие на процессы концентрации производства на предприятиях, относятся: мотивы предприятия, изменение структуры собственности, изменение типа производства, технологическая динамика. К объективным факторам концентрации производства относятся наличие рисков, обеспеченность производственными и инвестиционными ресурсами. Базовым мотивом концентрации производства является синергетический эффект, то есть спектр преимуществ, которые возникают в результате укрупнения организационных структур на всех уровнях иерархии. Основными причинами неудачных концентрационных процессов являются: завышенная оценка потенциала рынка и синергетического эффекта, недооценка синергии концентрации производства, завышенная оценка синергии в прибыли и в снижении затрат, ложные финансовые расчеты и рыночные оценки или неправильный стратегический выбор предприятий для концентрации производства.

Постановка проблеми. Сучасні об'єктивні умови розвитку економіки вимагають поглиблення теоретичних і практичних досліджень процесу концентрації виробництва в економічному середовищі України для формування пріоритетних напрямів розвитку підприємств. Отже, надзвичайно важливим є дослідження чинників, які впливають на процеси концентрації виробництва з метою більш ефективного їх регулювання. Зважаючи на багатогранність проявів концентрації виробництва, є необхідність у систематизації як екзогенних, так і ендогенних чинників впливу на здійснення процесів концентрації виробництва, що надає можливість поглибити теоретичні засади дослідження цих процесів, сформуванню фактологічну та статистичну базу даних для моніторингу розвитку концентрації виробництва на підприємствах України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових праць з цієї проблематики свідчить про значні надбання в теорії концентраційних процесів, зокрема досліджуються принципи [1, С. 32-39; 2, С. 50-63], передумови [3, С. 21], мотиви та наслідки [4; 5, С. 112] концентраційних процесів. Однак у багатьох працях чинники, що впливають на процес концентрації виробництва, ототожнюються з метою керівництва підприємства, в деяких роботах розглянуті неповністю та слабкосистематизовані у цілому.

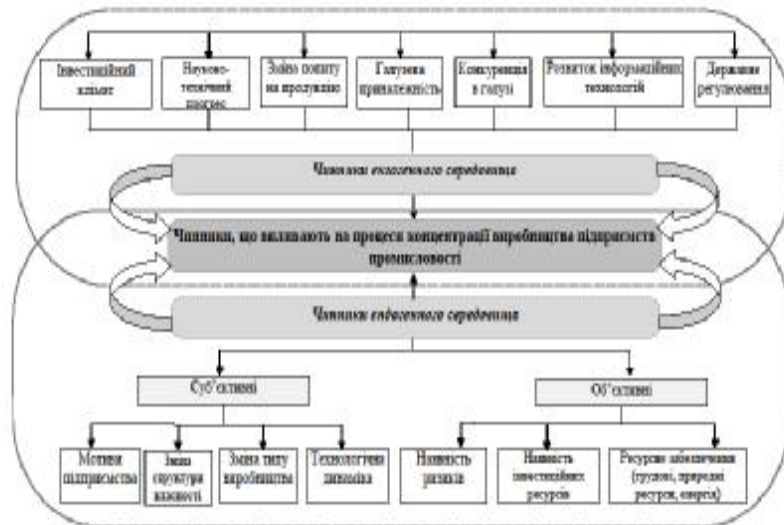
Мета статті – систематизувати чинники концентрації виробництва на підприємствах України.

Результати дослідження. Під чинниками нами розуміються рушійні сили, інструменти, об'єктивні й суб'єктивні впливи, що формують управлінські рішення щодо здійснення концентрації виробництва на підприємствах.

Результати аналізу науково-теоретичних джерел з проблем концентрації виробництва дали змогу дійти висновку, що існують чинники екзогенного середовища підприємства та чинники ендогенного середовища. Усі ендогенні чинники пропонуємо поділити на об'єктивні і суб'єктивні. Об'єктивні – це ті, виникнення яких не залежить від

суб'єкта управління. Суб'єктивні чинники, що складають абсолютну більшість, повністю залежать від суб'єкта управління, а відтак, вони мають бути завжди в полі зору й аналізу.

Зважаючи на багатогранність проявів концентрації, слід систематизувати чинники впливу на здійснення процесів концентрації виробництва (рис. 1).

Джерело: побудовано автором.

Рис. 1 Чинники, що впливають на процеси концентрації виробництва

На наш погляд, до чинників екзогенного середовища належать інвестиційний клімат, науково-технічний прогрес (НТП), зміна попиту на продукцію, галузева приналежність, стан конкуренції в галузі, розвиток інформаційних технологій та державне регулювання.

Першочерговий вплив на процеси концентрації виробництва здійснює інвестиційний клімат, що обумовлює активність процесів концентрації. Інвестиційний клімат – це сукупність передумов, що дозволяє визначити ту систему орієнтирів, у межах якої відбувається процес інвестування, що зумовлює привабливість і доцільність інвестування в ту або іншу господарську систему, і на основі цього намітити напрями ефективного використання інвестицій [6]. Наступним чинником є науково-технічний прогрес (НТП), що, у свою чергу, обумовлює оптимальний розмір підприємства, оскільки на кожному етапі НТП у галузях виробництва існує певна межа економічно-оптимального рівня концентрації [7]. З урахуванням цього чинника можна говорити про економічну оптимізацію рівня концентрації виробництва на підприємствах, що виробляють продукцію при якій на даному рівні НТП досягається мінімальна величина витрат на одиницю продукції. Тобто результатом НТП і основним чинником концентрації виробництва є підвищення одиничної потужності обладнання [8, С. 115]. Підвищення витрат первинного входження в промисловий бізнес пов'язано зі зростаючим рівнем фондоозброєності оптимального виробництва під впливом НТП у більшості галузей промисловості, оскільки відбувається витіснення малих та середніх незалежних підприємств з ринків відповідної продукції, зростає монополізація [9, С. 10]. Для організації нового виробництва виникає необхідність попередньої концентрації значних фінансових ресурсів [10, С. 196]. Тому нові підприємства створюються переважно в акціонерній формі власності.

Важливим чинником, який впливає на концентрацію виробництва є попит на продукцію. В умовах конкурентного ринку саме попит – головна рушійна сила виробництва, оскільки його обсяг визначає можливість продажу, адже в ринковій економіці обсяги споживання зумовлюють виробництво продукції.

Наступним важливим чинником концентрації виробництва є галузева приналежність, адже одні закономірності діють в усіх галузях, інші – у межах окремих галузей чи груп споріднених галузей. Його особливості є такі:

- збільшення одиничних потужностей основних агрегатів і споруд – основоположний чинник концентрації виробництва і збільшення розмірів підприємств у електроенергетиці, чорній і кольоровій металургії, цементній, деяких виробництвах хімічної та інших галузей промисловості. Зростання одиничної потужності сприяє зниженню її питомої вартості і собівартості випущеної за її допомогою продукції [11, С. 13];

- кількість одиниць машин, устаткування, раціональна організація виробництва й управління – фактор, що чинить вплив у тих галузях, технологічні особливості яких виключають можливість використання машин і агрегатів особливо великої потужності. Застосовується в машинобудуванні, легкій, харчовій та деяких інших галузях;

- транспортабельність продукції має для деяких виробництв (зокрема в харчовій промисловості) велике значення;

- сировинна база і допустимий радіус її поставки – враховується у харчовій промисловості [12].

Наступним не менш значущим чинником, що впливає на концентрацію виробництва підприємств, є рівень конкуренції в галузі, яка спонукає до активного пошуку інвестиційних можливостей, ефективного використання усіх ресурсів, зниження витрат та розроблення стратегії протидії конкурентам.

Останніми роками значно збільшився вплив такого чинника, як розвиток інформаційних технологій на процеси концентрації виробництва. Поява нових інформаційних технологій, стільникового зв'язку, мережі Інтернет обумовило хвилеподібне зростання процесів концентрації. Стрімкий розвиток комп'ютерних технологій дозволяє у світовому масштабі оперативно відстежувати необхідну інформацію та в найкоротший термін приймати рішення. Серед чинників державного регулювання, що справляють як опосередкований, так і прямий вплив на процеси концентрації виробництва, слід виділити макроекономічну, грошово-кредитну, податково-бюджетну, зовнішньоекономічну політику, а також систему заходів державного антимонопольного регулювання.

Процес концентрації виробництва передбачає об'єднання підприємств конкурентів. У зв'язку з цим всі держави жорстко контролюють процеси переходу контролю з метою розвитку добросовісної конкуренції та недопущення надмірної монополізації ринків. В Україні ці функції виконує Антимонопольний комітет України (АМКУ). Загальні правові засади антимонопольно-конкурентного регулювання задекларовані у главі 3 Господарського кодексу України «Обмеження монополізму та захист суб'єктів господарювання і споживачів від недобросовісної конкуренції». Конкурентне законодавство становлять закони: «Про захист від недобросовісної конкуренції» (1996 р.) та «Про захист економічної конкуренції» (2001 р.) [13].

До суб'єктивних чинників ендегенного середовища, що впливають на процеси концентрації виробництва на підприємствах, слід відносити мотиви підприємства, зміну структури власності, зміну типу виробництва, технологічну динаміку, наявність ризиків, наявність інвестиційних ресурсів та ресурсне забезпечення.

На наш погляд, основним ендегенним чинником є мотиви підприємства до здійснення концентрації виробництва, які у своїй сукупності видозмінюють власне процес концентрації виробництва та здійснюють вплив на загальноекономічні умови господарювання. Аналіз літературних джерел [14; 15, С. 321] дав змогу дійти висновку, що можливі мотиви, якими керуються суб'єкти господарювання, пов'язані із джерелами досягнення економічних ефектів. Аналізуючи сучасні емпіричні дослідження вітчизняних та зарубіжних А.Т. Kearney, McKinsey [16; 17] процесів концентрації виробництва, вважаємо за доцільне розглядати сучасні концентраційні процеси як способи досягнення синергетичного ефекту. Отже, найбільшої уваги та деталізації серед базових мотивів концентраційних процесів вимагає синергетичний ефект, на нашу думку, досягнення якого є основним прагненням більшості учасників концентрації виробництва. Існує цілий ряд інших досліджень, результати яких свідчать про деструктивний вплив концентрації на розвиток об'єднаних підприємств. Аналіз результатів

дослідження виявив ряд невдалих концентрацій та надав можливість з'ясувати причини невдач (табл. 1).

Таблиця 1

Причини невдалих концентраційних процесів

Дослідження (рік)	Кількість досліджених підприємств	Кількість невдалих, %	Причини невдач
McKinsey (1987)	116	77	Завищена оцінка потенціалу ринку та синергетичного ефекту
Mercer Management & Consulting (1995)	150	50	Неправильний аналіз синергетичних ефектів та due diligence
Booz-Allen & Hamilton (1996)	150	66	Відсутність стратегії, слабкі комунікації
KPMG (1999)	120	53	Відсутність оцінки синергії, відсутність плану концентрації
KPMG (2001)	118	31	Відсутність відповідного керованого процесу, пріоритетів дії, позорих дій
KPMG (2010)	92	70	Завищена оцінка синергії в прибутку та в зниженні витрат, недооцінка одноразових витрат
PriceWaterhouse (1987 – 1997)	300	57	Недооцінка синергії від концентраційних процесів
Marks, Mirvis (1982 – 1997)	50	20	Неналежний процес проведення інтеграції та недостатня увага до проблем, що виникають з людськими ресурсами організацій, що об'єднуються
Zweig (1995)	65	53	Помилкові фінансові розрахунки і ринкові оцінки або неправильний стратегічний вибір партнера для злиття або поглинання
Haspeslagh, Jemison (1962 – 1992)	350	68	Відсутність додаткової вартості для власників поглинаючого підприємства
A.T.Kearney (2012)	230	74	Недостатня компетенція фахівців, які організують і виконують операцію, у тому числі на етапі інтеграції об'єктів.

Джерело: побудовано на основі [16; 17; 18].

Важливу роль у процесі концентрації виробництва відіграє наявність інвестиційних ресурсів у підприємства та зміна структури власності. До позитивних наслідків приватизації слід віднести формування приватних власників-підприємців. Проведена приватизація підприємств дозволила створити базу багатуокладної економіки в промисловості. На практиці найбільше поширення отримали акціонерні підприємства у вигляді певної комбінації власників. Проте робота таких підприємств за останні роки свідчить про їх обмежену ефективність. Концентрація виробництва значною мірою залежить від рівня капіталізації підприємств, що беруть участь в процесах концентрації виробництва, який у свою чергу, залежить від інвестицій, від розвиненості фінансової сфери і фінансових інструментів. За даними Дежстату України, головними інвесторами є самі підприємства, на частку яких припадає 84% усього обсягу інвестицій, у тому числі майже 70% фінансується за рахунок їхніх власних коштів – прибутку й амортизації [19].

Чинник ресурсного забезпечення має вплив на прийняття рішення про концентрацію виробництва. Це забезпеченість сировинними ресурсами, трудовими ресурсами, близькість до постачальників, доступ до джерел енергії, використання переваг території.

Висновки: Закономірний й об'єктивний характер здійснення концентрації виробництва та відсутність у роботах з цієї проблематики систематизації чинників, що впливають на прийняття рішення про концентрацію, зумовили необхідність ідентифікувати чинники екзогенного середовища (інвестиційний клімат, НТП, зміна попиту на продукцію, галузева приналежність, стан конкуренції на ринку та державне регулювання) та ендогенного середовища, які поділяються на суб'єктивні (мотиви підприємства, зміни в структурі власності,

тип виробництва та технологічна динаміка) та об'єктивні (наявність ризиків, забезпеченість виробничими та інвестиційними ресурсами). Систематизація чинників впливу на процес концентрації виробництва дозволяє створити фактологічну базу для оцінювання ефектів концентрації виробництва на підприємствах.

Список використаних джерел:

1. Копачинська І.Г. Оцінка рівня та наслідків концентрації суб'єктів господарювання в промисловості: дис. канд. екон. наук: 08.07.01 / Копачинська І. Г. – Миколаїв, 2006. –275 с.
2. Герасименко А.Г. Концентрація капіталу в трансформаційній економіці: дис. ... канд. екон. наук : 08.01.01 / Герасименко А.Г. – К.: КНЕУ, 2007 – 265 с.
3. Дьячков Н. Н. Концентрация производства как фактор развития предпринимательства в аграрной сфере: дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Дьячков Н. Н. – Ставрополь, 2004. – 295с.
4. Євдокимов Ф.І. Методи оцінки ефективності злиття та поглинання / Ф.І. Євдокимов, Н. В. Розумна // Научные труды ДонНТК. – 2013. – № 32. – С. 51–58.
5. Марченко В. М. Самоорганізація злиття та поглинання: умови та потенціал: монографія / В. М. Марченко. – К., 2011. – 352 с.
6. Бакурова А.В. Концепція моделювання самоорганізації соціально–економічних систем / А.В. Бакурова // Держава та регіони. – 2010. – № 2. – С. 21–28.
7. Гуторов А.О. Вертикально інтегровані структури у сільському господарстві: економічні засади формування та розвитку / А.О. Гуторов // Економіка і прогнозування. – 2011. – №1. – С. 120–130.
8. Люкшинов А. Н Стратегическое управление в системе факторов эффективного хозяйствования и природопользования / А. Н. Люкшинов. – М. : Юнити, 2004. – 205 с.
9. Стародубцева О. І. Державне регулювання ринку злиттів та поглинань: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / О. І. Стародубцева. – Донецьк, 2011. – 20 с.
10. Алексеевский В. С. Синергетика менеджмента устойчивого развития: монография / В. С. Алексеевский. – Калуга : Манускрипт, 2006. – 327 с
11. Воронкова А. Е. Стратегічне управління конкурентоспроможним потенціалом промислових підприємств : автореф. дис. ... д-ра екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / А. Е. Воронкова. – Донецьк, 2001. – 32 с.
12. Скопенко Н. С. *Сучасний стан і перспективи розвитку харчової промисловості України на основі формування інтегрованих структур* / Н. С. Скопенко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – №4 (118). – С. 103–110.
13. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 № 2210–III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 12.
14. Кислова Е.А. Концентрация производства в базовых отраслях российской промышленности : дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.05 / Кислова Е. А. – М., 2006. – 266 с.
15. [Левченко Т. І. Мотивація суб'єкта в різних видах діяльності: монографія / Т. І. Левченко. – Х. : Нова книга, 2011. – 444 с.](#)
16. KPMG. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kpmg.com>.
17. McKinsey & Company. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mckinsey.com>.
18. Kearney A.T. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.atkearney.com.
19. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

References

1. Kopachinska I.G (2006), Assessment of the level and the effects of the concentration of economic entities in the industry [Otsinka rivnyia that naslidkiv kontsentratsii sub'ektiv gospodaryuvannya in promislovosti: Dis. ... cand. econ. sciences: 08.07.01], Nikolaev, 275p.

2. Gerasimenko A.G. (2007), The concentration of capital in the transformational economy [Kontsentratsiya kapitalu in transformatsiyniy ekonomitsi: dis. ... cand. econ. sciences: 08.01.01], KNEU, Kyiv, 265 p.
3. Diachkov N.N. (2004), Concentration of production as a factor of development of entrepreneurship in the agricultural sector: dis. ... cand. econ. sciences: 08.00.05, 295p.
4. Cvdokimov F.I., Rozumny N.V. (2013), Methods for evaluating the effectiveness of mergers and acquisitions [Metodi otsinki efektyvnosti zlittya that poglinannya], № 32, pp.51-58.
5. Marchenko V.M. (2011), Self-organization of mergers and acquisitions: the conditions and potential, monography [Samoorganizatsiya zlittya that poglinannya: Minds that potential: monografiya], Kyiv, 352 p.
6. Bakurova A.V. (2010), the concept of self-organization of social systems simulation [Kontseptsiya modelyuvannya samoorganizatsii sotsialno-ekonomichnih systems, Power that regioni], № 2, pp.21-28.
7. Gutorov S.A. (2011), Vertically integrated structures in agriculture: the economic bases of formation and development [Vertical structures in silskomu integrovani gospodarstvi: ekonomichni Ambush formuvannya that rozvitku, Ekonomika i prognozuvannya], №1, pp. 120-130.
8. Lukshin A. H. (2004), Strategic Management in the factors of effective management of natural resources, 205 p.
9. Starodubtseva O. I. (2011), State regulation of mergers and acquisitions market (Reigning reguluyuvannya Rinku zlittiv that poglinan: Author. Dis. ... cand. econ. sciences: 08.00.03), Donetsk, 20 p.
10. Alexis V.S. (2006), Synergetics management of sustainable development: the monograph, Kaluga: Manuscript, 327p.
11. Voronkova A.E. (2001), Strategic management of competitive potential of industrial enterprises (Strategichne upravlinnya konkurentospromozhnim potentsialom Promyslova of companies: Author. Dis. ... Dr. Econ. Sciences: spec. 08.06.01 "Ekonomika, organizatsiya i upravlinnya pidpriemstvami"), Donetsk, 32 p.
12. Skopenko N.S. (2011), Current state and prospects of development of food industry in Ukraine on the basis of formation of the integrated structures [Suchasnyj mill i rozvitku harchovoï promislovosti prospects of Ukraine on osnovi formuvannya integrovanih structures,] Problems of Economy, №4 (118), pp. 103-110.
13. The Law of Ukraine: On Protection of Economic Competition dated 11 January 2001 № 2210–III.
14. Kislova E.A. (2006), The concentration of production in key sectors of the Russian industry: Dis. ... Dr. econ. Sciences: 08.00.05 , Moscow, 266 p.
15. Levchenko T. I. (2011), Motivatsiya sub'ekta in riznih kinds diyalnosti: monografiya, available at : <http://www.kpmg.com>.
16. McKinsey & Company, available at: <http://www.mckinsey.com>.
17. AT Kearney, available at: www.atkearney.com.
18. State Statistics Service of Ukraine, available at: www.ukrstat.gov.ua.

Ключові слова: концентрація виробництва, чинники, чинники екзогенного середовища, чинники ендегенного середовища, підприємства, синергетичний ефект.

Ключевые слова: концентрация производства, факторы, факторы экзогенной среды, факторы эндогенной среды, предприятия, синергетический эффект.

Keywords: concentration of production, factors, factors exogenous environment, factors endogenous environment, enterprises, synergy effect.

Рецензент: В.В. Юхименко, д.е.н. професор, КНТЕУ